

บทที่ 4

ลักษณะของการกระทำที่ถือว่าเป็นความผิดและ ต้องรับโทษในกฎหมายกับในพระวินัย

1. บทนำ

จากบทที่ 2 ได้กล่าวแล้วว่าทั้งกฎหมายและพระวินัยต่างก็มีบทบาทต่อการกำหนดความผิดและโทษต่อความประพฤติของมนุษย์ ส่วนบทที่ 3 ได้พยายามชี้ให้เห็นถึงกระบวนการบัญญัติความผิดและโทษทั้งในกฎหมายและในพระวินัย ว่ากระบวนการขั้นตอนตั้งแต่แรกเริ่มจนกระทั่งประกาศใช้เป็นกฎหมายหรือประกาศใช้เป็นพระวินัยมีกระบวนการขั้นตอนอย่างไรบ้าง

มาถึงบทนี้จะได้กล่าวถึงกระบวนการสำคัญอีกขั้นตอนหนึ่งซึ่งต่อเนื่องมาจากบทที่ 2 และบทที่ 3 คือจะได้อธิบายถึงลักษณะของการกระทำที่ถือว่าเป็นความผิดและต้องรับโทษในกฎหมายกับในพระวินัย แต่ก่อนที่จะกล่าวถึงรายละเอียดเกี่ยวกับลักษณะของการกระทำ ที่ถือว่าเป็นความผิดและต้องรับโทษ ผู้วิจัยขอยกเนื้อหาส่วนอื่นมาเป็นปริบทประกอบเพื่อช่วยให้เข้าใจเนื้อหาส่วนนี้ได้ดีขึ้นก็คือเรื่อง ความสอดคล้องกันระหว่างเนื้อหาสาระของกฎหมายอาญาแต่ละมาตรากับเนื้อหาสาระของพระวินัยแต่ละสิกขาบท

ทั้งเนื้อหาสาระของกฎหมายและเนื้อหาสาระของพระวินัยต่างก็แบ่งออกได้เป็น 2 ส่วนเหมือนกัน คือ

ส่วนที่ 1 เนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับลักษณะของการกระทำที่ถือว่าเป็นความผิด

ส่วนที่ 2 เนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับโทษที่จะได้รับ

เพื่อให้แลเห็นเนื้อหาสาระทั้ง 2 ส่วนนี้ได้ชัดเจน โปรดพิจารณาต่อตัวอย่างต่อไปนี้

ก. ตัวอย่างเนื้อหาสาระของกฎหมาย (เกี่ยวกับการลักทรัพย์)

ประมวลกฎหมายอาญามาตรา 334 บัญญัติไว้ว่า

ผู้ใดเอาทรัพย์ของผู้อื่น หรือที่ผู้อื่นเป็นเจ้าของรวมอยู่ด้วย ผู้นั้นกระทำความผิด
ฐานลักทรัพย์ / ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปี และปรับไม่เกินหกพันบาท

แบ่งเนื้อหาสาระออกได้เป็น 2 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 เนื้อหาที่ว่าด้วย "ความผิด" ตั้งแต่คำว่า "ผู้ใด ... จนถึง ... ความผิด
ฐานลักทรัพย์"

ส่วนที่ 2 เนื้อหาที่ว่าด้วย "โทษ" ตั้งแต่คำว่า "ระวางโทษ... จนถึง...หกพันบาท"

ข. ตัวอย่างเนื้อหาสาระของพระวินัย (เกี่ยวกับการลักทรัพย์)

ในพุทธปิฎกสังฆาทิฏฐีที่ 2 บัญญัติไว้ว่า

ก อนึ่ง ภิกษุใด ถู้อาหารอันเจ้าของไม่ได้ให้ ด้วยส่วนแห่งความเป็น
ขโมย จากบ้านก็ดี จากปากก็ดี พระราชาทั้งหลาย จับใจได้แล้วประหารเสีย
บ้าง จองจำไว้บ้าง แรเทศเสียบ้าง ด้วยปริภาษาว่า เจ้าเป็นโจร เจ้าเป็นคน
นาล เจ้าเป็นคนหลง เจ้าเป็นขโมย ดังนี้ ในเพราะถู้อาหารอันเจ้าของ
ไม่ได้ให้ เห็นปานนั้น / แม้ภิกษุนี้ ก็เป็นปาราชิก ทาสังวาสมิได้

แบ่งเนื้อหาสาระออกได้เป็น 2 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 เนื้อหาที่ว่าด้วย "ความผิด" ตั้งแต่คำว่า "อนึ่ง ภิกษุใด ... จนถึง ...
เห็นปานนั้น"

ส่วนที่ 2 เนื้อหาที่ว่าด้วย "โทษ" ตั้งแต่คำว่า "แม้ภิกษุนี้ ... จนถึง ... ทาสังวาส มิได้"

การที่กฎหมายและพระวินัยต่างก็บัญญัติเนื้อหาสาระไว้ 2 ส่วนควบคู่กันเช่นนี้เสมอ ก็เพื่อให้เกิดความชัดเจนเข้าใจได้ง่ายและเป็นธรรมแก่ผู้กระทำผิด คือ เขาจะได้ทราบไว้ก่อนเป็นการล่วงหน้าว่า ถ้าเขากระทำผิดในลักษณะใด เขาก็จะต้องถูกลงโทษสถานใด

2. ลักษณะของการกระทำที่ถือว่าเป็นความผิดและต้องรับโทษในกฎหมายอาญากับในพระวินัย

2.1 ลักษณะของการกระทำที่ถือว่าเป็นความผิดและต้องรับโทษในกฎหมายอาญา

ด้วยเหตุที่กฎหมายอาญามีบทลงโทษที่อาจก่อให้เกิดความสูญเสียทั้งชีวิต เสรีภาพ และทรัพย์สิน ต่อผู้ที่ถูกศาลพิพากษาว่าได้กระทำความผิด เมื่อผลที่เกิดขึ้นค่อนข้างจะรุนแรง เช่นนี้ กระบวนการที่จะพิจารณาเพื่อตัดสินว่าผู้ใดมีความผิดและจะต้องรับโทษหรือไม่จะต้องกระทำกันอย่างรอบคอบรัดกุม และเปิดโอกาสให้แก่มุขฝ่ายที่จะพิสูจน์ตนเองว่าเป็นผู้ผิดหรือเป็นผู้บริสุทธิ์กฎหมายถือหลักสำคัญในการที่จะลงโทษผู้ใดว่า ถ้าไม่มีกฎหมายบัญญัติว่าการกระทำนั้นเป็นความผิดก็ไม่ต้องรับโทษทางอาญา และกฎหมายอาญาจะไม่มีผลย้อนหลัง คือการกระทำใดที่กฎหมายซึ่งใช้อยู่ในขณะกระทำความผิดไม่ได้บัญญัติว่าเป็นความผิดก็จะลงโทษผู้กระทำผิดไม่ได้ และนอกจากนี้กฎหมายอาญายังตีความใช้อย่างเคร่งครัดตามตัวอักษร การที่ศาลจะพิพากษาลงโทษผู้ใดได้ก็ต่อเมื่อมีความแน่ใจว่าผู้ใดได้กระทำความผิดจริงเท่านั้น คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 326/2455 จึงได้วางบรรทัดฐานไว้ว่า การปล่อยผู้กระทำผิดสิบคนยังดีกว่าการลงโทษผู้ไม่ได้ทำผิดเพียงคนเดียว ด้วยเหตุดังกล่าวนี้กฎหมายอาญาจึงวางหลักเกณฑ์สำหรับใช้พิจารณาการกระทำที่ถือว่าเป็นความผิดและต้องรับโทษไว้ดังต่อไปนี้

- 1 พิจารณาว่าเป็นการกระทำหรือไม่
- 2 พิจารณาว่ามีกฎหมายยกเว้นความผิดสำหรับการกระทำนั้นหรือไม่
- 3 พิจารณาว่ามีกฎหมายยกเว้นโทษสำหรับความผิดนั้นหรือไม่

รายละเอียดของแต่ละประเด็นจะพิจารณาให้เห็นดังนี้

2.1.1 พิจารณาว่าเป็นการกระทำหรือไม่ การที่จะพิจารณาว่าการกระทำใดเป็นการกระทำตามความหมายของกฎหมายหรือไม่เป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะประมวลกฎหมายอาญามาตรา 59 บัญญัติไว้ว่า "บุคคลจะต้องรับผิดชอบในทางอาญาก็ต่อเมื่อได้กระทำ...." การที่พิจารณาว่าเป็นการกระทำหรือไม่มีหลักเกณฑ์ดังต่อไปนี้

- 1 ต้องมีการกระทำ
- 2 การกระทำนั้นต้องครบองค์ประกอบภายนอกของความผิด
- 3 การกระทำนั้นต้องครบองค์ประกอบภายในของความผิด
- 4 ผลของการกระทำต้องสัมพันธ์กับการกระทำ

จะได้แยกกล่าวรายละเอียดตามลำดับดังนี้

(1) ต้องมีการกระทำ คำว่า "การกระทำ" ตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา 59 หมายถึง "การเคลื่อนไหวร่างกาย หรือไม่เคลื่อนไหวร่างกายโดยรู้สำนึก กล่าวคืออยู่ภายใต้บังคับของจิตใจ" ถ้าจะนำมาแยกรายละเอียดอธิบายจะได้ 3 ขั้นตอน คือ

- 1 ผู้กระทำคิดจะกระทำ
- 2 ผู้กระทำตกลงใจที่จะกระทำตามที่คิด
- 3 ผู้กระทำได้กระทำ (เคลื่อนไหวหรือไม่เคลื่อนไหวร่างกาย) ตามที่ตกลงใจ

อันสืบเนื่องมาจากความคิด¹

ตัวอย่างเช่น

- 1 ต้มคิดจะฆ่าลูก โดยไม่ให้นมลูกกิน
- 2 ต้มตกลงใจฆ่าลูก โดยการไม่ให้นมลูกกิน
- 3 ต้มฆ่าลูก โดยการไม่ให้นมลูกกิน

ลักษณะของการกระทำอาจจะเป็นไปได้ทั้งการเคลื่อนไหวร่างกายและไม่เคลื่อนไหวร่างกาย การกระทำที่เป็นการเคลื่อนไหวร่างกายโดยรู้สำนึก โดยทั่วไปแล้วผู้กระทำมักจะสัมผัสและต้องวัตถุแห่งการกระทำโดยตรง เช่น แดงตบหน้าตา เขียวขโมยรถของเหลือง ฯลฯ แต่บางกรณีไม่จำเป็นต้องสัมผัสวัตถุแห่งการกระทำโดยตรงก็ถือว่าเป็นการเคลื่อนไหวร่างกายแล้ว

เช่น ในกรณีลักทรัพย์บางครั้งผู้ลักทรัพย์มิได้แต่ต้องทรัพย์นั้น โดยตรง แต่ใช้ให้สุนัขไปคาบกระเป่าที่ใส่ทรัพย์นั้นมาให้, ฟ้าต้องการจะฆ่าม่วงจึงเลี้ยงปืนและทำท่าจะเพี้ยวโกป็นยิงม่วง ม่วงเห็นเข้าจึงเกิดความกลัวเลยช็อคตายคาที่ทั้ง ๆ ที่น้ำยังมีได้ลั่นโกป็นยิงม่วงแต่ประกวไรโต, หรือรถของแดงแล่นเลี้ยวหลักตรงเข้ามาดูเหมือนว่าจะชนดำ ดำเห็นรถของแดงจะชนจึงตกใจเลยช็อคตายทั้ง ๆ ที่ความจริงแดงเหยียบห้ามล้อได้ทัน โดยกรณีได้ชนแต่อย่างใด ฯลฯ ตัวอย่างที่ยกมานี้ถือว่าเป็นการเคลื่อนไหวร่างกายทั้งสิ้น เพราะมีผลของการกระทำเกิดขึ้นและเป็นผลโดยตรงของการกระทำนั้น ผู้กระทำจะต้องรับผิดชอบในผลที่เกิดขึ้นแม้ว่าผู้กระทำจะไม่ได้มีการสัมผัสและต้องวัตถุแห่งการกระทำโดยตรงก็ตาม²

ส่วนการกระทำโดยไม่เคลื่อนไหวร่างกายโดยรู้สำนึกแบ่งได้ 2 ประเภท คือ

- 1 กระทำโดยงดเว้น
- 2 กระทำโดยละเว้น

การกระทำโดยงดเว้นกับการกระทำโดยละเว้นต่างกันที่ว่าถ้าเป็นการกระทำโดย

"งดเว้น" หมายถึงผู้นั้นมีหน้าที่ต้องกระทำ แต่ไม่กระทำตามหน้าที่ เช่น ตัวอย่างข้างต้นที่ตี้มปล่อยให้ลูกของตนมจตาย ถือว่าตี้มได้งดเว้นกระทำโดยรู้สำนึก เพราะตี้มมีหน้าที่ต้องอุปการะเลี้ยงดูบุตร แต่ตี้มกลับปล่อยให้บุตรตายโดยให้อดนมโดยความตั้งใจ และผลเกิดขึ้นสมความตั้งใจ ส่วนการกระทำโดย "ละเว้น" หมายถึงผู้นั้นไม่มีหน้าที่ต้องกระทำโดยตรงที่จะป้องกันผลนั้น ๆ ไม่ให้เกิดขึ้นแต่ได้ละเว้นกระทำใด ๆ จนผลนั้นเกิดขึ้น ถือว่าเป็นการกระทำ เช่น ชาวเป็นนักรวยน้ำเห็นเชียวกำลังจะจมน้ำตาย ชาวเกลียดเชียว ต้องการจะให้เชียวตาย จึงไม่ลงไปช่วยทั้ง ๆ ที่สามารถจะช่วยได้ เช่นนี้เรียกว่าละเว้นกระทำ ชาวมีความผิดตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา 374 ซึ่งบัญญัติไว้ว่า "ผู้ใดเห็นผู้อื่นตกอยู่ในภยันตรายแห่งชีวิต ซึ่งตนอาจช่วยได้โดยไม่ควรถกแล้วอันตรายแก่ตนเองหรือผู้อื่น แต่ไม่ช่วยตามความจำเป็น ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือปรับไม่เกินหนึ่งพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ"

(2) การกระทำนั้นครบองค์ประกอบภายนอกของความผิด องค์ประกอบภายนอกของการกระทำประกอบด้วย

- 1 ผู้กระทำ
- 2 การกระทำ
- 3 วัตถุประสงค์ของการกระทำ

ตัวอย่างที่พอจะยกมาอธิบายเรื่ององค์ประกอบภายนอก เช่น ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 288 บัญญัติว่า "ผู้ใดฆ่าผู้อื่น ต้องระวางโทษประหารชีวิต จำคุกตลอดชีวิต หรือจำคุก ตั้งแต่สิบห้าปีถึงยี่สิบปี" เนื้อหาในมาตรานี้สามารถนำมาแยกองค์ประกอบภายนอก ได้ดังนี้

- 1) ผู้ใด หมายถึง ผู้กระทำ
- 2) ฆ่า หมายถึง การกระทำ
- 3) ผู้อื่น หมายถึง วัตถุประสงค์ของการกระทำ

ผู้กระทำนั้นอาจจะเป็นผู้ลงมือกระทำเอง โดยตรง หรือกระทำโดยอ้อม โดยใช้หรือ หลอกให้ผู้อื่นกระทำแทนตน, หรือเป็นผู้ร่วมกระทำ หรือเป็นผู้กระทำผิดข้างเคียง

ในกรณีที่การกระทำนั้นขาดองค์ประกอบภายนอก ผู้กระทำไม่ต้องรับผิดชอบทางอาญา สำหรับความผิดฐานนั้น ๆ เช่น แดงเลี้ยงปืนยิงเหลียง แต่เหลียงตายไปก่อนแล้ว มีผู้เอาผ้าคลุมไว้ เหลียง จึงไม่ใช่ผู้อื่นอีกต่อไป การกระทำของแดงจึงไม่ครบองค์ประกอบภายนอก ถ้าจะเอาผิดแดงก็ต้องเอาผิดฐานอื่น มิใช่ฐานฆ่าเหลียง

(3) การกระทำนั้นต้องครบองค์ประกอบภายในของความผิด คำว่า "องค์ประกอบภายใน" หมายถึงการพิจารณาว่า ได้กระทำลง ไปโดยเจตนา หรือประมาท หรือไม่เจตนาไม่ประมาท ซึ่งจะได้อธิบายรายละเอียดดังนี้

1) เจตนา การพิจารณาเจตนาในทางกฎหมายเป็นเรื่องที่ค่อนข้างยุ่งยากพอสมควร เพราะเจตนาอยู่ภายในความรู้สึกไม่ใช่สิ่งที่เป็นรูปธรรมที่สามารถแลเห็นตัวตนได้เหมือนสิ่งอื่น ๆ การพิจารณาเจตนาจึงต้องดูจากองค์ประกอบหลาย ๆ อย่าง และเพื่อพิจารณาแยกย่อยลงไปอีก ในทางกฎหมายยังได้แยกเจตนาออกเป็น เจตนาตามความเป็นจริงกับเจตนาโดยผลของกฎหมาย

1 เจตนาตามความเป็นจริง ประมวลกฎหมายอาญามาตรา 59 วรรคสองและสาม ได้บัญญัติเกี่ยวกับเจตนาไว้ว่า

"การกระทำโดยเจตนา ได้แก่การกระทำโดยรู้สำนึกในการที่กระทำและในขณะเดียวกัน ผู้กระทำประสงค์ต่อผล หรือยอมเล็งเห็นผลของการกระทำนั้น ถ้าผู้กระทำมิได้รู้ข้อเท็จจริงอันเป็นองค์ประกอบของความผิด จะถือว่าผู้กระทำประสงค์ต่อผลของการกระทำนั้นมิได้"

เมื่อนำบทบัญญัตินี้มาแยกแยะก็จะ ได้ดังนี้

ก ผู้กระทำต้อง "รู้สำนึก" ในการกระทำ คือรู้ตัวว่าตนเองได้กระทำอะไรลงไป และยังต้องรู้ถึงข้อเท็จจริงอันเป็นองค์ประกอบภายนอกของความผิด คือรู้ว่าตัวเขาได้ลงมือกระทำรู้ถึงอาการกระทำว่าทำอะไร ทำอย่างไร เช่น ยิงด้วยปืน, ฟันด้วยมีด, หรือตีด้วยท่อนไม้ เป็นต้น และต้องรู้ถึงวัตถุที่ถูกกระทำว่าเป็น "ผู้อื่น" อีกหรือไม่ เพราะถ้าตายไปแล้วก็ไม่ถือว่าเป็นผู้อื่นอีกต่อไป

ข ผู้กระทำต้อง "ประสงค์ต่อผล" ของการกระทำ หรือมีเจตนาที่จะ "เล็งเห็นผล" ของการกระทำนั้น คำว่า "ประสงค์ต่อผล" หมายถึงความตั้งใจหรือจุดมุ่งหมายที่จะให้เกิดผลตามที่ต้องการ หากไม่เกิดผลตามที่ต้องการ ผู้กระทำก็จะมีเจตนาเพียงฐานพยายาม เช่น ฟ้าประสงค์ต่อผลคือ ฆ่าแดงให้ตาย แต่แดงไม่ตายตามที่ฟ้าประสงค์ ฟ้าก็จะมีเจตนาฐานพยายามฆ่า เป็นต้น ส่วนคำว่า "เล็งเห็นผล" ของการกระทำ เล็งเห็นว่าผลนั้นต้องเกิดขึ้นอย่างแน่นอน เท่าที่จิตใจของบุคคลในฐานะ เช่นเดียวกับผู้กระทำโดยปกติเล็งเห็นผลนั้นได้ เช่น ชายคนหนึ่งซ่อนระเบิดเวลาไว้บนเครื่องบิน โดยหวังจะเอาเงินประกันจากเครื่องบินระเบิด ปรากฏว่าเครื่องบินระเบิด และผู้โดยสารตายหมด เช่นนี้ถือว่าชายคนนั้นมีความผิดฐานเจตนาฆ่าผู้โดยสาร ถือว่าเป็นเจตนาเล็งเห็นผล เพราะเล็งเห็นผลได้ว่าเมื่อเครื่องบินระเบิดผู้โดยสารจะต้องตายอย่างแน่นอน⁵

2 เจตนาโดยผลของกฎหมาย ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 60 บัญญัติเกี่ยวกับเจตนาโดยผลของกฎหมายไว้ว่า "ผู้ใดเจตนาที่จะกระทำต่อบุคคลหนึ่ง แต่ผลของการกระทำเกิดแก่อีกบุคคลหนึ่ง โดยพลาดไป ให้ถือว่าผู้นั้นกระทำโดยเจตนาแก่บุคคลซึ่งได้รับผลร้ายจากการกระทำนั้น..." คือ เจตนาจะกระทำต่อบุคคลหนึ่ง แต่ผลของการกระทำเกิดขึ้นแก่อีกบุคคลหนึ่ง ถือว่าเจตนากระทำต่อบุคคลนั้น โดยผลของกฎหมาย เช่น ฟ้าต้องการจะยิงดำ แต่กระสุนพลาด

ไปถูกเพลิงตาย น่าจะมีความผิดฐานพยายามฆ่าตัว และยังมีความผิดฆ่าเพลิงโดยเจตนา ถือว่าเป็นเจตนาโดยผลของกฎหมาย เพราะเจตนาตามความเป็นจริงนั้นน่าเจตนาจะฆ่าตัว

การพิจารณาเจตนา นอกจากพิจารณาตามหลักการที่กล่าวมาแล้ว บางครั้งยังต้องพิจารณาลักษณะอื่น ๆ ประกอบด้วย เช่น ความร้ายแรงของอาวุธที่ใช้ ภัยอันตรายที่ถูกระทำ ลักษณะของบาดแผลที่ถูกระทำ เป็นต้น

2) ประมาท ความประมาทถือว่าเป็นองค์ประกอบภายใน ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 59 วรรคสี่ บัญญัติเรื่องความประมาทไว้ว่า

การกระทำโดยประมาท ได้แก่ กระทำความผิดมิใช่โดยเจตนา แต่กระทำโดยปราศจากความระมัดระวัง ซึ่งบุคคลในสภาวะเช่นนั้นจักต้องมีตามวิสัยและพฤติการณ์และผู้กระทำได้ใช้ความระมัดระวังเช่นนั้นได้ แต่หาได้ใช้เพียงพอไม่

ตามบัญญัตินี้เราสามารถแยกอธิบายหลักเกณฑ์ว่าด้วยความประมาทได้ว่า

1. ไม่ใช่เป็นการกระทำโดยเจตนา
2. กระทำโดยปราศจากความระมัดระวัง ซึ่งบุคคลในสภาวะเช่นนั้นจักต้องมีตามวิสัยและพฤติการณ์

3. ผู้กระทำได้ใช้ความระมัดระวังเช่นนั้นได้ แต่หากได้ใช้ไม่เพียงพอ

การกระทำโดยประมาทผู้กระทำจะต้องรับผิดชอบ แต่รับผิดชอบน้อยกว่ากระทำโดยเจตนา เช่น ถ้าฆ่าผู้อื่นตายโดยเจตนา ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 288 กำหนดโทษประหารชีวิต, จำคุกตลอดชีวิต, หรือจำคุกตั้งแต่สิบห้าปีถึงยี่สิบปี แต่ถ้ากระทำให้ผู้อื่นตายโดยประมาท ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 291 กำหนดโทษจำคุกไม่เกินสิบปี และปรับไม่เกินสองหมื่นบาท

3) ไม่เจตนาไม่ประมาท ความผิดอาญาบางเรื่องกฎหมายกำหนดให้ผู้ซึ่งมีการกระทำอันครบองค์ประกอบภายนอกต้องรับผิดชอบที่โดย ไม่ต้องคำนึงถึงองค์ประกอบภายใน กล่าวคือ แม้ว่าผู้กระทำจะไม่เจตนาไม่ประมาท ผู้กระทำก็ต้องรับผิดชอบ ความผิดประเภทนี้ถือเป็นความผิดโดยเด็ดขาด ตามปกติองค์ประกอบภายในของความผิดเป็นไปใน 2 ลักษณะ คือ เจตนา กับ ประมาท ดังที่ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 59 บัญญัติว่า "บุคคลจะต้องรับผิดชอบในทางอาญา

ก็คือเมื่อได้กระทำโดยเจตนา..." และมาตรา 390 บัญญัติว่า "ผู้ใดกระทำโดยประมาท... ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือนหรือปรับไม่เกินหนึ่งพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ" แต่ในขณะที่เดียวกันประมวลกฎหมายอาญา ได้บัญญัติเกี่ยวกับความผิดที่ผู้กระทำ ไม่ต้องเจตนาหรือ ไม่ต้องประมาท ไว้ในความผิดลหุโทษ ของประมวลกฎหมายอาญา ตั้งแต่มาตรา 367-398 โดยหลักแล้วถือว่าเป็นความผิดเด็ดขาด คือถ้าครบองค์ประกอบภายนอกของความผิดก็ผิดทันที โดยไม่ต้องคำนึงถึงเจตนา หรือ ประมาท ดังที่ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 104 บัญญัติไว้ว่า "การกระทำ ความผิดลหุโทษตามประมวลกฎหมายนี้แม้กระทำโดยไม่มีเจตนาก็เป็นความผิด..." ตัวอย่างความผิดในลักษณะนี้ในกฎหมายอื่น ๆ ก็มี เช่น ในพระราชบัญญัติศุลกากร ซึ่งลงโทษผู้ที่ยื่นแบบรายการเสียภาษีศุลกากรที่ไม่ตรงกับความเป็นจริง โดยไม่ต้องคำนึงว่าผู้นั้นเจตนาอื่น ไม่ตรงกับความเป็นจริง หรือ เพราะคิดคำนวณโดยขาดความระมัดระวังจึงไม่ตรงกับความเป็นจริง เป็นต้น

(4) ผลของการกระทำต้องสัมพันธ์กับการกระทำ หมายความว่าผู้กระทำจะรับผิดชอบในนั้น ๆ ก็ต่อเมื่อผลของการกระทำสัมพันธ์กับการกระทำตามหลักในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผล หากผลที่เกิดขึ้น ไม่สัมพันธ์กับการกระทำตามหลักในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผล ผู้กระทำ ไม่ต้องรับผิดชอบในผลที่เกิดขึ้น แต่ต้องรับผิดชอบเท่าที่ได้กระทำไปแล้วก่อนที่จะเกิดผลนั้น

2.1.2 การพิจารณาว่ามีกฎหมายยกเว้นความผิดสำหรับการกระทำนั้นหรือไม่ หลักเกณฑ์สำคัญอีกประการหนึ่งที่ใช้พิจารณาว่าผู้กระทำผิดจะต้องรับผิดชอบในการกระทำของตนหรือไม่ คือหลักเรื่อง "กฎหมายยกเว้นความผิดสำหรับการกระทำ" ตามปกติบุคคลที่กระทำความผิดทางอาญา จะต้องรับโทษทางอาญาถ้าหากการกระทำนั้นกฎหมายบัญญัติไว้ว่าเป็นความผิด และครบองค์ประกอบภายนอกและองค์ประกอบภายในของความผิด แต่ถึงแม้ว่าจะเข้าตามเกณฑ์ต่าง ๆ แล้ว หากมีกฎหมายยกเว้นความผิดสำหรับการกระทำนั้น บุคคลผู้กระทำผิดก็ไม่ต้องรับผิดชอบทางอาญา หลักเกณฑ์การยกเว้นความผิดสำหรับการกระทำ มีดังนี้

(1) กฎหมายให้อำนาจกระทำได้ การกระทำของบุคคลใด ๆ หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ บางครั้งอาจจะผิดกฎหมายอาญา แต่ถ้าการกระทำนั้นกฎหมายให้อำนาจกระทำได้ ก็จะได้รับ

การยกเว้นความผิด เช่น การฆ่าผู้อื่นโดยเจตนา กฎหมายถือว่าเป็นความผิด เช่นเจ้าหน้าที่ราชทัณฑ์ยิงเป้านักโทษที่ต้องคำพิพากษาให้ประหารชีวิตจะได้รับการยกเว้นความผิด เป็นต้น

(2) จารีตประเพณีให้อำนาจกระทำได้ จารีตประเพณีที่ใช้บังคับได้เสมือนกฎหมายนั้นจะต้องมีลักษณะอย่างน้อย 4 ประการ คือ

- 1 ปฏิบัติกันมานาน
- 2 เชื่อมั่นว่าจารีตประเพณีที่ปฏิบัติกันมานั้น ใช้บังคับได้เป็นกฎหมาย
- 3 ต้องปฏิบัติต่อ ๆ กันมาโดยสม่ำเสมอ ไม่มีการเปลี่ยนแปลง
- 4 ต้องไม่ขัดต่อกฎหมายลายลักษณ์อักษรของบ้านเมือง^๖

ตัวอย่างจารีตประเพณีให้อำนาจกระทำได้ เช่น ในการแข่งขันชกมวย ถ้าฝ่ายหนึ่งต่อยอีกฝ่ายหนึ่งถึงแก่ความตาย ผู้กระทำไม่ต้องรับผิดชอบตามกฎหมายอาญา^๗

(3) การกระทำตามคำสั่ง โดยชอบของเจ้านักงาน เจ้านักงานคือผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งให้ปฏิบัติราชการประจำหรือชั่วคราว โดยได้รับผลตอบแทนจากรัฐหรือไม่ก็ตาม ย่อมมีอำนาจสั่งการใด ๆ ได้ในขอบเขตที่กฎหมายให้อำนาจไว้ และผู้ที่ปฏิบัติตามคำสั่งนั้นย่อมได้รับความคุ้มครองไม่ต้องรับผิดชอบทางอาญาใด ๆ ที่จะพึงมีหากไม่ทำเกินอำนาจตามคำสั่ง และหากการกระทำนั้นก่อให้เกิดผลเสียหายในทางแพ่ง บุคคลนั้นจะได้รับนิรโทษกรรม ไม่ต้องรับผิดชอบชดใช้ค่าสินไหมทดแทน ดังที่ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา 449 บัญญัติไว้ว่า "บุคคลใดเมื่อกระทำการป้องกันโดยชอบด้วยกฎหมายก็ดี กระทำตามคำสั่งอันชอบด้วยกฎหมายก็ดี หากก่อให้เกิดผลเสียหายแก่ผู้อื่นไซ้ ท่านว่าบุคคลนั้นไม่ต้องรับผิดชอบชดใช้ค่าสินไหมทดแทนไม่"

(4) การกระทำเพื่อป้องกันสิทธิ์ บุคคลใดกระทำการใด ๆ เพื่อป้องกันตนเองหรือผู้อื่นให้พ้นจากภัยอันตรายที่มาคุกคามโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย ภัยอันตรายนั้นใกล้จะถึงตัว และจำเป็นต้องกระทำ และการกระทำนั้นพอสมควรแก่เหตุ บุคคลนั้นไม่ต้องรับผิดชอบทางอาญา

(5) ผู้เสียหายยินยอมให้กระทำ ความผิดบางประเภทที่ไม่มีผลกระทบกระเทือนต่อผู้อื่นหรือสังคมอันเป็นส่วนรวม หากแต่เป็นเรื่องส่วนตัว ถ้าหากผู้ได้รับความเสียหายยินยอมให้ผู้อื่นกระทำและความยินยอมนั้นจะต้องไม่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน ความยินยอมต้องเป็นไปด้วยความสมัครใจ มิใช่เกิดจากการบังคับขู่เข็ญหรือหลอกลวง ผู้กระทำ

ไม่ต้องรับผิดชอบทางอาญา เช่น ความผิดเกี่ยวกับเพศ ถ้าฝ่ายหญิงยินยอมให้ฝ่ายชายร่วมประเวณีได้ด้วยความเต็มใจก็ไม่ถือว่าเป็นการข่มขืนซ้ำเรา เป็นต้น

2.1.3 นิยามว่ามีกฎหมายยกเว้นโทษสำหรับความผิดนั้นหรือไม่ การกระทำบางกรณีแม้จะถือว่าเป็นความผิด แต่ถ้าหากมีกฎหมายยกเว้นโทษ ผู้กระทำความผิดก็ไม่ต้องรับโทษตามกฎหมายอาญา เหตุของการกระทำที่กฎหมายยกเว้นโทษให้ มีดังต่อไปนี้

(1) กระทำความผิดด้วยความจำเป็น ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 67 บัญญัติไว้ว่า

ผู้ใดกระทำความผิดด้วยความจำเป็น

(1) เพราะอยู่ในบังคับ หรือภายใต้อำนาจซึ่งไม่สามารถหลีกเลี่ยงหรือขัดขืนได้ หรือ

(2) เพราะให้ตนเองหรือผู้อื่นพ้นจากอันตรายที่ใกล้จะถึงและไม่สามารถหลีกเลี่ยงให้พ้นโดยวิธีอื่นใดได้เมื่ออันตรายนั้นตนมิได้ก่อให้เกิดขึ้นเพราะ ความผิดของตน

ถ้าการกระทำนั้น ไม่เป็นการเกินสมควรแก่เหตุแล้ว ผู้นั้น ไม่ต้องรับโทษ

(2) การกระทำความผิดในขณะที่ไม่สามารถรู้ผิดชอบ หรือไม่สามารถบังคับตนเองได้ ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 65 บัญญัติไว้ว่า

ผู้ใดกระทำความผิดในขณะที่ไม่สามารถรู้ผิดชอบหรือไม่สามารถบังคับตนเองได้ เพราะมีจิตบกพร่อง โรคจิตหรือจิตเพี้ยนเพี้ยน ผู้นั้นไม่ต้องรับโทษสำหรับความผิดนั้น

แต่ถ้าผู้กระทำความผิดยังสามารถรู้ผิดชอบอยู่บ้าง หรือยังสามารถบังคับตนเองได้บ้าง ผู้นั้นต้องรับโทษสำหรับความผิดนั้น แต่ศาลจะลงโทษน้อยกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้สำหรับความผิดนั้นเพียงใดก็ได้

(3) กระทำตามคำสั่งที่มีชอบของเจ้านักงาน โดยผู้กระทำมีหน้าที่หรือเชื่อโดยสุจริตว่ามีหน้าที่ต้องปฏิบัติตาม ดังประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 70 บัญญัติไว้ว่า

ผู้ใดกระทำตามคำสั่งของเจ้าพนักงาน แม้คำสั่งนั้นจะมีชอบด้วยกฎหมาย ถ้าผู้กระทำมีหน้าที่หรือเชื่อโดยสุจริตว่ามีหน้าที่ต้องปฏิบัติตาม ผู้นั้นไม่ต้องรับโทษ เว้นแต่จะรู้ว่าคำสั่งนั้นเป็นคำสั่งซึ่งมิชอบด้วยกฎหมาย

(4) สามีภริยากระทำความผิดต่อกันสำหรับความผิดบางประเภท ดังที่ประมวลกฎหมายอาญามาตรา 71 บัญญัติไว้ว่า

ความผิดตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 334 ถึงมาตรา 336 วรรคแรก และ มาตรา 341 ถึงมาตรา 364 นั้น ถ้าเป็นการกระทำที่สามีกระทำต่อภริยา หรือภริยากระทำต่อสามี ผู้กระทำไม่ต้องรับโทษ

ความผิดในลักษณะนี้ เช่น การที่ภริยาลักทรัพย์ของสามีหรือสามีลักทรัพย์ของภริยา เป็นต้น นอกจากที่กล่าวมานี้แล้วยังมีเงื่อนไขบางประการที่กฎหมายยกเว้นโทษสำหรับผู้กระทำผิด แต่จะไม่ขอกล่าวรายละเอียดในที่นี้ ผู้ที่สนใจศึกษาได้จากวิชากฎหมายโดยตรง

2.2 ลักษณะของการกระทำที่ถือว่าเป็นความผิดและต้องรับโทษในพระวินัย

ลักษณะของพระวินัยคล้ายคลึงกับกฎหมาย คือในการที่จะพิจารณาว่าภิกษุใดกระทำความผิดและต้องรับโทษตามพระวินัยนั้นจะต้องพิจารณาถึงองค์ประกอบต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

- 1 การพิจารณาถึงการกระทำ
- 2 การพิจารณาถึงองค์ประกอบของการกระทำ
- 3 การพิจารณาถึงการยกเว้นความผิดและโทษของการกระทำ

จะได้แยกกล่าวรายละเอียดตามลำดับดังต่อไปนี้

2.2.1 การพิจารณาถึงการกระทำ

(1) ความหมายของการกระทำ ในกฎหมายอาญาได้กล่าวแล้วว่า การกระทำหมายถึงการเคลื่อนไหวร่างกายโดยรู้สำนึก กล่าวคืออยู่ภายใต้บังคับของจิต ส่วนคำว่า "การกระทำ" ในพระวินัย ท่านอธิบายสมุฏฐาน อันเป็นที่เกิด, ที่ตั้ง หรือ เหตุแห่งการเกิดการกระทำให้ต้อง

อาบัติว่าเกิดทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ โดยท่านแยกสมุฏฐานแห่งการเกิดอาบัติออกเป็น

4 ทาง ด้วยกัน¹⁰ คือ

1 เกิดทางกายโดยลำพัง อันหมายถึงการกระทำความผิดทางกายโดยลำพัง โดยไม่มีจิตหรือเจตนาเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น ภิกษุดื่มน้ำเมาโดยไม่ตั้งใจ เพราะไม่รู้ว่าเป็นน้ำเมา

2 เกิดทางวาจาโดยลำพัง อันหมายถึงการกระทำความผิดทางวาจาโดยลำพัง โดยไม่มีจิตหรือเจตนาเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น ภิกษุสอนธรรมแก่อนุปสัมบัน คือผู้ที่ไม่ได้อุปสมบท, คนอื่นนอกจากภิกษุ แม้ว่าจะได้ใช้ความระมัดระวังแล้วแต่เผลอไปว่าพร้อมกันเข้ากับอนุปสัมบันนั้น ถือว่าต้อง โทษปาจิตติย

3 เกิดทางกายกับจิต อันหมายถึงการกระทำความผิดทางกายและมีจิตหรือเจตนาพร้อมอยู่ด้วย เช่น การที่ภิกษุเสพเมถุน หรือลักทรัพย์โดยมีจิตคิดจะเอา โดยที่เจ้าของ ไม่ได้ให้ หรือภิกษุฆ่าผู้อื่นตายโดยเจตนา เป็นต้น

4 เกิดทางวาจากับจิต อันหมายถึงการกระทำความผิดทางวาจา และมีจิตหรือเจตนาพร้อมอยู่ด้วย เช่น ภิกษุแสดงธรรมแก่คนที่แสดงอาการไม่เคารพ ภิกษุรู้อยู่แล้วว่าบุคคลนั้นแสดงอาการไม่เคารพตามสภาพของผู้ที่จะฟังธรรม แต่ยังแสดงธรรมแก่ผู้นั้นอีก ถือว่าเป็นความผิดทางวาจากับจิต แต่ทั้งนี้มิช้อยกเว้นว่าถ้าผู้นั้นเป็นคนป่วย ไม่สามารถแสดงอาการเคารพได้ ภิกษุผู้แสดงธรรมก็ไม่ต้องอาบัติ

นอกจากนี้แล้วนักปราชญ์ทางศาสนาบางท่าน เช่น พระอมราภริกษิต (เกิด) แห่งวัดบรมนิวาส ยังได้จำแนกสมุฏฐานแห่งการเกิดอาบัติออกเป็น 13 ทาง ซึ่งค่อนข้างจะละเอียดมากจึงไม่ขอกล่าวในที่นี้¹¹

ที่ถือว่าเป็น "การกระทำ" นั้น อาจจะเป็นการกระทำโดยตรงหรือกระทำโดยอ้อมก็ได้ การกระทำโดยตรงหมายถึงการลงมือกระทำด้วยตนเอง เช่น ในตติยปาราชิกลักษณะพระปฐมบัญญัติได้แสดงถึงลักษณะของการกระทำโดยตรง โดยบัญญัติไว้ว่า "อนึ่ง ภิกษุใด จงใจพรากกายมนุษย์จากชีวิต หรือแสงทาศัตราอันจะปลิดชีวิตให้แก่กายมนุษย์นั้น แม้ภิกษุนั้นก็เป็นปาราชิก ทาสังวาสมิได้"¹² ส่วนการกระทำโดยอ้อม หมายถึงไม่ได้ลงมือกระทำเองโดยตรง แต่ทำโดยใช้

อุบายอื่น ๆ เช่น พรรณนาคุณแห่งความตายให้ผู้อื่นฆ่าตัวเอง ดังที่พระอนุภคิณีของลิกขาบทเดียวกันนี้บัญญัติไว้ว่า "ภิกษุใด... พรรณนาคุณแห่งความตาย หรือชักชวนเพื่ออันตาย ด้วยคำว่า แน่ นายผู้เป็นชาย จะประโยชน์อะไรแก่ท่าน ด้วยชีวิตอันแสนลำบากยากแค้นนี้ ท่านตายเสียดีกว่า เป็นอยู่ดังนี้... แม้ภิกษุนี้ก็เป็นปาราชิก ทาสังวาสมิได้"¹³

(2) การละเว้นกระทำ ในหัวข้อที่ 2.1.1 เราได้พูดถึงการกระทำในความหมายของกฎหมายว่านอกจากการกระทำแล้วยังหมายรวมถึงการละเว้นกระทำด้วย ในพระวินัยปิฎกก็มีพระบัญญัติในลักษณะนี้เช่นกัน คือบางสิ่งบางอย่างที่ภิกษุควรทำ แต่ได้ละเว้นกระทำ ก็ถือว่าเป็นความผิดและต้องอาบัติ เพราะละเว้นกระทำ เช่นผู้อื่นทำสิ่งของตกหล่นไว้ ภิกษุเห็นแล้วปล่อยวางเฉย ไม่เก็บไว้คืนให้แก่เจ้าของ ภิกษุนั้นมีความผิด ต้องอาบัติ ดังที่บัญญัติไว้ใน รตนวรรค ลิกขาบทที่ 2 โดยมีมูลเหตุ คือ นางวิสาขาเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค และได้เปลี่ยนเครื่องประดับออก ท่อด้วยผ้าแล้วมอบให้นางทาสีถือไว้ ครั้นเสร็จจากการเข้าเฝ้า นางทาสีคนนั้นลืมท่อเครื่องประดับไว้ พระผู้มีพระภาคทรงรับสั่งให้ภิกษุเก็บท่อเครื่องประดับนั้นไว้คืนให้แก่เจ้าของ และทรงบัญญัติลิกขาบทเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้¹⁴ ครั้นต่อมาก็มีภิกษุทราบแล้วพากันเฟิกเฉย ไม่เก็บไว้คืนให้แก่เจ้าของ โดยถือว่าไม่ใช่หน้าที่ ความนี้ทราบถึงพระพุทธเจ้า จึงทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุเหล่านั้นว่า "...ตุกรภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้เก็บเอาก็ตี ไม่ให้เก็บเอาก็ตี ซึ่งของสมมติว่ารัตนะกัตติ ในวัดที่อยู่กัตติ ในที่อยู่พิกกัตติ แล้วเก็บรักษาไว้หมายความว่า เป็นของผู้ใดผู้นั้นจะ ได้นำไป..."¹⁵ และถ้าภิกษุใดแกล้งเฟิกเฉยละเลยจะต้องอาบัติปาจิตติย์

(3) การใช้ให้ผู้อื่นกระทำ เราได้พูดถึงหลักของกฎหมายว่าผู้ที่ต้องรับผิดชอบตามกฎหมายอาจจะไม่จำเป็นต้องเป็นผู้ลงมือกระทำเองเสมอไป แม้ใช้ให้ผู้อื่นกระทำก็มีความผิด ในพระวินัยก็ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า การกระทำนั้นบางครั้งอาจจะเป็นผู้ลงมือกระทำเอง แต่บางครั้งอาจจะสั่งให้ผู้อื่นกระทำ ต่างฝ่ายต่างก็มีความผิดทั้งผู้สั่งและผู้รับใช้กระทำ เกี่ยวกับเรื่องในลักษณะนี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงอธิบายอาบัติที่ต้อง โดยลงมือกระทำเองและสั่งให้ผู้อื่นกระทำไว้ว่า

*อาบัติถึงที่สุด ขณะผู้รับใช้ทำโจรกรรมสำเร็จตามสั่ง ต้องด้วยกันทั้ง 2 รูป ทั้งผู้สั่งและผู้รับสั่ง ครั้นสั่งแล้ว แต่ได้ห้ามเสียก่อนผู้รับสั่งลงมือทำการ แต่ผู้รับสั่งนั้นขึ้นทำโดยพละตนเอง ภิกษุผู้สั่งไม่ต้องอาบัติ ต้องแต่ภิกษุผู้รับสั่ง สั่งเจาะจงทรัพย์สิน แต่ผู้รับสั่งไปลักเอาสิ่งอื่นมา ก็พึงรู้โดยนัยนี้ สั่งด้วยทานิมิต ซึ่งเรียกว่าใช้ใบ มีขยิบตาหรือพยักหน้าเป็นต้น อาบัติถึงที่สุดในขณะที่ผู้รับสั่งเข้าใจแล้วทำตามสั่งสำเร็จ ต้องด้วยกันทั้ง 2 รูป ถ้าทำพลาดขณะไป ไม่จัดว่าได้ทำตามสั่ง ท่านจึงกล่าวว่าไม่เป็นอาบัติแก่ผู้สั่ง เป็นเฉพาะแก่ผู้ทำ สั่งกำหนดเวลาให้ทำในเช้าหรือในค่ำที่พึงรู้โดยนัยนี้ สั่งหลายต่อ เช่นภิกษุแดงสั่งภิกษุเขียวให้บอกภิกษุดำ เพื่อทำโจรกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือจะสั่งต่อออกไปอีกก็ตาม อาบัติถึงที่สุดในขณะภิกษุรูปหลังทำสำเร็จตามสั่งอันไม่ลักลั่น ถ้าคำสั่งนั้นลักลั่นในระหว่าง เช่นภิกษุเขียวหาบอกภิกษุดำไม่ โพล่สั่งภิกษุขาวแทน เช่นนี้ก็สั่งผิดตัว ผู้สั่งเต็มคือภิกษุแดงรอดตัว คงต้องอาบัติถึงที่สุดเฉพาะผู้ใช้กับผู้ทำ สั่งหลาย ๆ ต่อ ผู้รับข้ามเสียบ้าง ต้องอาบัติเฉพาะภิกษุผู้เฝ้าในลำดับ ที่เขาข้ามเสียในระหว่างนั้น ไม่รู้ไม่เห็นไม่ต้องอาบัติ*¹⁶

2.2.2 การพิจารณาถึงองค์ประกอบของการกระทำ ในกฎหมาย ผู้ที่ต้องรับผิดชอบทางอาญาก็ต่อเมื่อการกระทำนั้นครบองค์ประกอบของความผิด ได้แก่องค์ประกอบภายนอกและองค์ประกอบภายใน ในพระวินัยก็สามารถนำมาแยกองค์ประกอบภายนอกและภายในได้เช่นกัน ภิกษุผู้กระทำจะต้องอาบัติก็ต่อเมื่อได้มีการกระทำตามหัวข้อที่ 2.2.1 และการกระทำนั้นจะต้องครบองค์ประกอบ คือ

(1) องค์ประกอบภายนอก ในกฎหมายองค์ประกอบภายนอกประกอบด้วย ผู้กระทำ, การกระทำ และ วัตถุแห่งการกระทำ ในพระวินัยก็สามารถนำมาแยกองค์ประกอบได้ทำนองเดียวกัน เพราะขึ้นชื่อว่ากรรหาคความผิดแล้วมักจะมีลักษณะเหมือน ๆ กัน คือ ต้องมีตัวผู้กระทำ การกระทำและผู้ถูกกระทำอันเป็นผู้ได้รับความเสียหายจากการกระทำ ลองพิจารณาตัวอย่างในสัปทาณวรรค ลิกขาบทที่ 1 ท่านบัญญัติได้ดังนี้

* หมายถึงข้อความที่ยกมาจากหนังสือวินัยมุข

" 1 อนึ่ง ภิกษุใด แกล้งพรากสัตว์จากชีวิต เป็นปาจิตตีย์"¹⁷

ถ้านำมาแยกองค์ประกอบภายนอกโดยเทียบกับกฎหมายจะได้ดังนี้

1 อนึ่ง ภิกษุใด หมายถึง ผู้กระทำ

2 แกล้งพราก ... จากชีวิต หมายถึง การกระทำ

3 สัตว์ หมายถึง วัตถุแห่งการกระทำ หรือ ผู้ถูกกระทำ ในทางพระวินัย

ท่านเรียกว่า "วัตถุแห่งอาบัติ" ถ้าการกระทำนั้นต้องอาบัติปาราชิก เช่น ในปาราชิกกณฑ์ลักษณะที่ 3 ที่ว่าภิกษุใดพรากกาย "มนุษย์" จากชีวิต ถือว่า "มนุษย์" เป็น "วัตถุแห่งปาราชิก"¹⁸ แต่ถ้าพรากชีวิตยักษ์หรือเปรต ต้องอาบัติตุลัจฉัย ก็ถือว่า "ยักษ์หรือเปรต" เป็นวัตถุแห่งตุลัจฉัย" แต่ถ้าพรากชีวิตสัตว์ดิรัจฉาน ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ก็เรียกว่า "สัตว์ดิรัจฉาน" เป็น "วัตถุแห่งปาจิตตีย์"¹⁹

ในทางกฎหมายเมื่อกล่าวถึงวัตถุแห่งการกระทำ หมายถึง เจาะ ผู้อื่น หรือผู้ที่ได้รับความเสียหายจากการกระทำนั้น อาจจะเป็นบุคคล หรือนิติบุคคล หรืออาจจะหมายถึงสังคมหรือรัฐ เป็นผู้ได้รับความเสียหายก็ได้ แต่ถ้ามีใครสักคนหนึ่งเป็นผู้ลงมือฆ่าตนเอง หรือพยายามฆ่าตนเอง กฎหมายถือว่าขาดองค์ประกอบภายนอกของความผิด เพราะไม่มีผู้อื่น ได้รับความเสียหาย บุคคลผู้นั้นจึง ไม่ต้องรับผิดทางอาญา แต่สำหรับในพระวินัย การที่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งพยายามปลิดชีวิตของตนเองมีความผิดตามพระวินัย²⁰

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งสำหรับพิจารณาองค์ประกอบภายนอกของความผิดอาญา ถ้าพิจารณาอย่างผิวเผินบางกรณีอาจจะเห็น "ผู้อื่น" ได้ไม่ชัดเจน แต่ถ้าพิจารณาอย่างรอบคอบแล้ว จะเห็นว่า ผู้นั้นนั้นอาจไม่ใช่บุคคล แต่อาจหมายถึงสังคมส่วนรวม การกระทำใดที่ก่อให้เกิดความเสื่อมเสียต่อศีลธรรมอันดีของประชาชนก็ถือสังคมส่วนรวมนั้นเป็นผู้อื่นที่ได้รับความเสียหาย ผู้กระทำจะต้องรับผิดทางอาญา เช่น ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 388 บัญญัติไว้ว่า "ผู้ใดกระทำการอันควรถายหน้าต่อหน้าธารกำนัล โดยเปลือยหรือเปิดเผยร่างกายหรือกระทำการลามกอย่างอื่น ต้องระวางโทษปรับไม่เกินห้าร้อยบาท"

เมื่อพิจารณาความผิดในลักษณะนี้ในพระวินัยก็มีอยู่มากมายเช่นกัน เพราะ ผู้อื่น ที่จะได้รับความเสียหายอาจจะไม่ใช่บุคคลหนึ่งบุคคลใดโดยตรง แต่หมายถึงสถาบันสงฆ์ หรือพุทธศาสนา เป็นผู้ได้รับความเสียหาย การกระทำที่เข้าข่ายดังกล่าวนี้จึงถือว่าเป็นผิดพระวินัย ภิกษุผู้กระทำความผิดอาบัติเช่นกัน ดังตัวอย่างในรัตนวรรค ลิกขาบทที่ 6 ซึ่งบัญญัติว่า "อนึ่ง ภิกษุใด ให้ทำเตียงก็ดี ตั้งก็ดี เป็นของห่มนุ่งเป็นปาจิตตีย์ ให้หรือเสีย"²¹ หรือนอกจากนี้บางพระบัญญัติแม้แต่ภิกษุเดียว อาหารเลี้ยงดังก็ถือว่าต้องอาบัติ เพราะเป็นการขาดความสำรวม

(2) องค์ประกอบภายใน การพิจารณาองค์ประกอบภายในของกฎหมายอาญาให้พิจารณาที่ เจตนา, ประมาท หรือไม่เจตนา ไม่ประมาท ในพระวินัย การจะพิจารณาว่าภิกษุรูปใด ทำผิดสถานใด ควรจะปรับอาบัติหนักเบาปานใด ท่านให้พิจารณาถึง "สจิตตกะ" กับ "อจิตตกะ" คำว่า สจิตตกะ ท่านแปลว่า มีจิตเจ้อ แก่ลัง จงใจ²² ส่วนอจิตตกะ แปลว่า ไม่มีจิตเจ้อ ไม่แก่ลัง ไม่จงใจ²³ ถ้านำมาเปรียบเทียบกับกฎหมาย สจิตตกะ เปรียบได้กับ เจตนา ส่วนอจิตตกะ เปรียบได้กับ ไม่เจตนา ในกฎหมายการกระทำใดไม่ว่าเจตนา ประมาท หรือไม่เจตนาไม่ประมาท ก็มีความผิดได้ แต่จะต่างกันที่ความหนักเบาของความผิด ในทางพระวินัยก็เช่นกันแม้จะกระทำโดยมีจิตเจ้อหรือไม่มีจิตเจ้อก็มีความผิดได้ แต่จะต่างกันที่ความหนักเบาของความผิด

การพูดถึง เจตนา ในศาสนาพุทธมีกล่าวไว้ที่นั่นว่าสำคัญอีกแห่งหนึ่งก็คือในพระสูตรเกี่ยวกับคำสอนเรื่องกรรมและการให้ผลแห่งกรรม โดยถือเอาเจตนาเป็นเครื่องแยกให้เห็นว่าการกระทำนั้นเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่ว และผู้กระทำจะต้องเสวยผลแห่งกรรมชนิดใด ดังที่พระพุทธเจ้าทรงกล่าวว่า

ภิกษุทั้งหลาย เจตนาั่นเองเราเรียกว่ากรรม บุคคลใดจงใจแล้วจึงกระทำ
ด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ²⁴

สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มี
กรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้ทราบและประณีต²⁵
บุคคลทว่านพืชชนิดใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น ผู้ทำดีย่อมได้ดี ผู้ทำชั่วย่อมได้ชั่ว²⁶

บุคคลทำกรรมใดแล้วยอมเดือดร้อนในภายหลัง กรรมนั้นทำแล้วไม่ดี บุคคล
มีหน้าซุ้มด้วยน้ำตา ร้องไห้อยู่ ย่อมเสวยผลของกรรมใด กรรมนั้นทำแล้วไม่ดี
บุคคลทำกรรมใดแล้วยอมไม่เดือดร้อนในภายหลัง กรรมนั้นแล ทำแล้วเป็นดี²⁷

คนพาลมีปัญญาทราม ย่อมทำกับตนเองเหมือนเป็นศัตรู ย่อมทำกรรมชั่วอัน
ให้ผลเผ็ดร้อน บุคคลทำกรรมใดแล้วยอมเดือดร้อนภายหลัง มีหน้ามองด้วยน้ำตา
ร้องไห้อยู่ เสวยผลแห่งกรรมใด กรรมนั้นทำแล้วไม่ดีเลย

บุคคลทำกรรมใดแล้ว ไม่เดือดร้อนในภายหลัง เสวยผลกรรมใด ด้วยหัวใจ
เข้มแข็งเบิกบาน กรรมนั้นทำแล้วเป็นการดี บุคคลรู้กรรมใดว่าเป็นประโยชน์
แก่ตน ควรรีบลงมือกระทำกรรมนั้นทีเดียว²⁸

จึงเห็นได้ว่า "เจตนา" ในพระสูตร เน้นหนักเรื่องกรรมอันเกิดจากการทำความ
ดีหรือความชั่วของมนุษย์ว่าจะได้รับผลแห่งกรรมใดยอมขึ้นอยู่กับ "เจตนา" ส่วน "สัจจิตกะ" ใน
พระวินัยเน้นเรื่องความรับผิดชอบหรือความต้องอาบัติของภิกษุ ว่าภิกษุได้กระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดลงไปซึ่ง
ล่วงละเมิดพระวินัย จะต้องอาบัติหนักเบาอย่างไรหรือไม่ ย่อมขึ้นอยู่กับว่าภิกษุนั้นได้กระทำสิ่ง
นั้นลงไปโดยมีจิตเจ้อ, จงใจกระทำ (สัจจิตกะ) หรือไม่มีจิตเจ้อ, ไม่จงใจกระทำ (อจจิตกะ)

นอกจากนี้ศาสนพุทธถือว่าการกระทำใด ๆ ของมนุษย์โดยทั่ว ๆ ไป ขึ้นอยู่กับแรงจูง
ใจสองประการคือ อกุศลมูล ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ และความหลง และกุศลมูล ได้แก่
ความไม่โลภ ไม่โกรธ และไม่หลง การกระทำที่เกิดจากอกุศลมูล คือการกระทำที่มีความรู้ลึกลงว่า
มี "ตัวตน" ควบคุมอยู่ ดังที่กล่าวไว้ในพระไตรปิฎกว่า

การกระทำใดที่ถูกทำด้วยความโลภ เกิดจากความโลภ มีความโลภเป็น
เหตุ มีความโลภเป็นบ่อเกิด สภาพแห่งการมีตัวตนแห่งการกระทำนั้นย่อมเกิดขึ้น
และการกระทำก็บังเกิดผล เมื่อบังเกิดผลแล้วบุคคลย่อมแสวงผลของการกระทำ
นั้น ... การกระทำใดที่ถูกทำไปโดยโทสะ ... การกระทำใดที่ถูกทำไปโดย
โมหะ ... สภาพแห่งการมีตัวตนของการกระทำนั้นย่อมเกิดขึ้น²⁹

และในอีกตอนหนึ่งกล่าวว่า การกระทำมีบ่อเกิดจากธรรมชาติ 3 ประการของ

ภิกษุทั้งหลาย มีธรรมชาติ 3 ประการที่ก่อให้เกิดการกระทำขึ้น โลกะเป็น
 บ่อเกิดการกระทำ โทสะเป็นบ่อเกิดของการกระทำ โมหะเป็นบ่อเกิดของการ
 กระทำ ... มีธรรมชาติอีก 3 ประการที่ก่อให้เกิดการกระทำขึ้น อโลกะเป็น
 บ่อเกิดของการกระทำ อโทสะเป็นบ่อเกิดของการกระทำ อโมหะเป็นบ่อเกิด
 ของการกระทำ³⁰

แต่ในพระวินัยพระพุทธรเจ้าได้ทรงกล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้ภิกษุทำผิดวินัย หรือที่เรียกว่า
 "อาการ" ที่ภิกษุต้องอาบัติมี 6 อย่าง คือ³¹

1 ต้องด้วยความไม่ละอาย คือภิกษุรู้อยู่แล้วว่าการกระทำอย่างนั้นเป็นการละเมิด
 พระวินัย แต่ยังไม่ใส่ใจลงไปด้วยใจด้านไม่รู้จักอาย ดังนี้ เรียกว่าต้องด้วยความไม่ละอาย

2 ต้องด้วยความไม่รู้ คือภิกษุไม่รู้ว่าการกระทำอย่างนั้นพระวินัยบัญญัติห้ามไว้ และ
 ได้ทำล่วงละเมิดพระวินัย ดังนี้ เรียกว่าต้องด้วยความไม่รู้

3 ต้องด้วยความสงสัยแล้วซันท่า คือภิกษุสงสัยว่าการกระทำอย่างนั้นผิดพระวินัยหรือ
 ไม่ แต่ยังไม่ซันท่าด้วยความระมัดระวัง เช่นนี้ ถ้าการกระทำนั้นผิดพระวินัยบัญญัติก็ต้องอาบัติตาม
 วัตถุประสงค์แห่งการกระทำ ถ้าไม่ผิดก็ต้องอาบัติทุกกฎ เพราะสงสัยอยู่แล้วยังซันท่าอีก

คำว่า "ซันท่า" กับ "ฝันท่า" มีความหมายแตกต่างกันคือ ซันท่า คือรู้อยู่ว่าไม่ควร
 ทำแต่ยังกล้าทำ³² ส่วน ฝันท่า คือต้องจำใจทำในสิ่งที่ไม่อยากทำ³³

4 ต้องด้วยความสำคัญว่าควรในของที่ไม่ควร เช่น มังสะสัตว์ที่เขาไม่ได้ใช้เป็น
 อาหาร เป็นของต้องห้ามไม่ให้ฉัน ภิกษุสำคัญผิดว่าควรแล้วฉันดังนี้ เรียกว่าต้องด้วยสำคัญว่าควร
 ในของที่ไม่ควร

5 ต้องด้วยความสำคัญว่าไม่ควรในของที่ควร เช่นมังสะสัตว์ที่เขาใช้เป็นอาหารของ
 ควร ภิกษุสำคัญว่าเป็นของต้องห้าม แต่ยังไม่ฉันนั้นอีก ดังนี้ต้องอาบัติด้วยสำคัญว่าไม่ควรในของที่ควร

6 ต้องด้วยลัสมัสติ ท่านยกตัวอย่างว่าน้ำผึ้ง จัดว่าเป็นเภสัชอย่างหนึ่ง เมื่อถึงมือ
 แล้วเก็บไว้ฉันได้เพียง 7 วัน ภิกษุลัสมัสติไป ปลอ่ยให้ล่วงกำหนดนั้น ดังนี้ต้องอาบัติด้วยลัสมัสติ

อาการแห่งการต้องอาบัติ 6 ประการนี้สามารถเปรียบเทียบได้กับองค์ประกอบภายใน
 ในของกฎหมายนั่นเอง ในกฎหมายแม้จะมีองค์ประกอบภายนอกแห่งความผิดเหมือนกัน แต่ถ้า

องค์ประกอบภายในต่างกัน ก็เป็นผลให้ได้รับโทษหนักเบาต่างกัน เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับ พระวินัยก็มีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ ภิกษุต้องอาบัติด้วยอาการ 6 อย่างนั้นแตกต่างกัน เป็นผลให้ความหนักเบาของอาบัติที่ต้องแตกต่างกันไปด้วย ลองพิจารณาตัวอย่างดังต่อไปนี้

ในปาจิตติย วรรค 7 ลิกขาบทที่ 1 พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ว่า

“อนึ่ง ภิกษุใด แกล้งพรากรัสต์ว์จากชีวิต เป็นปาจิตติย”³⁴

และในบทภาชนีย พระองค์ทรงอธิบายเพิ่มเติมว่า

ัสต์ว์มีชีวิต ภิกษุสำคัญว่ามีชีวิต พรากรจากชีวิต ต้องอาบัติปาจิตติย

ัสต์ว์มีชีวิต ภิกษุสงสัย พรากรจากชีวิต ต้องอาบัติทุกกฏ

ัสต์ว์มีชีวิต ภิกษุสำคัญว่าไม่ใช่ัสต์ว์มีชีวิต พรากรจากชีวิต ไม่ต้องอาบัติ

ไม่ใช่ัสต์ว์มีชีวิต ภิกษุสำคัญว่ามีชีวิต ... ต้องอาบัติทุกกฏ

ไม่ใช่ัสต์ว์มีชีวิต ภิกษุสงสัย ... ต้องอาบัติทุกกฏ

ไม่ใช่ัสต์ว์มีชีวิต ภิกษุสำคัญว่าไม่ใช่ัสต์ว์มีชีวิต ... ไม่ต้องอาบัติ³⁵

เรื่ององค์ประกอบภายในทางกฎหมายอีกเรื่องหนึ่งที่ผู้กระทำได้กระทำลง ไปโดยไม่เจตนาไม่ประมาท ก็มีความผิดได้ และถือเป็นความผิดเด็ดขาด ในพระวินัยก็มีบทบัญญัติที่ภิกษุต้องรับผิดในลักษณะนี้ ดังตัวอย่างเรื่องพระฉัพพัคคีย์ ในสุรापานวรรค ลิกขาบทที่ 2 มีเรื่องอยู่ว่าพระฉัพพัคคีย์ได้ทำให้ภิกษุรูปหนึ่งหิวเราะ โดยการจี้ด้วยนิ้วมือ ภิกษุรูปนั้นเหนื่อย หายใจไม่ทัน ถึงกับมรณภาพลง พระฉัพพัคคีย์ต้องอาบัติทุกกฏ³⁶

2.2.3 การพิจารณาถึงการยกเว้นความผิดและโทษของการกระทำ ในกฎหมายอาญา ตามปกติผู้ที่กระทำความผิดจะต้องรับโทษตามกฎหมาย เว้นแต่การกระทำนั้นมีกฎหมายยกเว้นความผิดหรือยกเว้นโทษไว้ให้ หากพิจารณาหลักการทำนองเดียวกันนี้ในพระวินัยก็ถือว่าภิกษุที่กระทำผิดวินัยจะต้องถูกลงโทษตามวินัย แต่มีบางกรณีแม้ว่าภิกษุได้กระทำความผิด แต่ได้รับยกเว้นโทษและความผิดตามพระวินัย เช่น ภิกษุถูกลักหลับ ขณะที่ภิกษุนั้นกำลังหลับอยู่ ภิกษุอื่นได้อาศัยอวัยวะส่วนหนึ่งส่วนใดของภิกษุที่กำลังหลับทำให้สุกกะ (น้ำอสุจิ, น้ำกาม) เคลื่อนหรือทำให้สุกกะของภิกษุที่กำลังหลับเคลื่อน หรือภิกษุที่กำลังหลับและฝันจนสุกกะเคลื่อน เหล่านี้ถือว่าภิกษุที่กำลังหลับไม่ต้องอาบัติ เพราะไม่มีเจตนา³⁷ หรือแม้แต่ภิกษุผู้นั้นมิได้หลับ แต่ถูกข่มขืน โดยไม่รู้สีกินดี

กับการล้มล้างของการถูกข่มขืนนั้น ทัศนคติที่ไม่ต้องอาบัติ³⁸ หรือการที่ผู้อื่นจะเข้ามาทำร้าย เบียดเบียน ทัศนคติที่กระทำบางอย่างที่ไม่เกินแก่เหตุ เพื่อให้พ้นจากภัยนั้น อย่างนี้เรียกว่า ต่อสู้ บังคับตัว ไม่ต้องอาบัติ³⁹ และมีตัวอย่างอีกมากมายที่ทัศนคติที่กระทำผิดแต่ได้รับการยกเว้น โทษและความผิด เพราะขาดองค์ประกอบภายนอกและภายในของความผิดดังกล่าวแล้ว

นอกจากการยกเว้นบางกรณีเป็นเรื่อง ๆ ไปแล้ว ยังมีกรณียกเว้นความผิด ทุกกรณีให้แก่ภิกษุผู้กระทำความผิด 4 ประเภท คือ

- 1) ภิกษุเป็นบ้าคลั่งจนถึง ไม่มีสติสัมปชัญญะ
- 2) ภิกษุผู้เฒ่าถึง ไม่รู้ลึกตัว
- 3) ภิกษุผู้กระสับกระส่ายและ เวทนามล้าถึง ไม่มีสติ
- 4) ภิกษุผู้ก่อเหตุให้ทรงบัญญัติสิกขาบทใด ๆ ขึ้น ซึ่งเรียกว่า อาทิภัมมิกะ

ภิกษุนั้นจะ ไม่ต้องอาบัติในสิกขาบทนั้น⁴⁰

3. บทสรุป

ในการศึกษาเชิงเปรียบเทียบเรื่อง ลักษณะของการกระทำที่ถือว่าเป็นความผิดและต้อง รับโทษ ในกฎหมายอาญากับในพระวินัยในบทนี้ ผู้วิจัยพยายามศึกษาโดยการยกกฎหมายขึ้นมา เป็นตัวตั้ง แล้วนำข้อบัญญัติในพระวินัยมาเป็นตัวเทียบ ว่าลักษณะของโทษในกฎหมายเรื่องใด สามารถเปรียบเทียบกับลักษณะของความผิดและโทษในพระวินัยเรื่องใด อย่างไร แต่ทั้งนี้มิได้ หมายความว่าผู้วิจัยสามารถเปรียบเทียบกันได้หมดทุกแง่ทุกมุม เพราะผู้วิจัยได้พิจารณาแล้วเห็นว่า รายละเอียดต่าง ๆ ในพระวินัยปฏิภานั้นมีมาก ผู้วิจัยเน้นหนักเฉพาะในส่วนที่เป็น พระปาติโมกข์ อันมีฐานะเป็นกฎหมายของพุทธจักร ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกับกฎหมายอาญามากมาย จึงสามารถ นำมาเปรียบเทียบกันให้เห็นได้ชัด แต่ในพระวินัยส่วนที่เป็น อภิสิกขาจาร ซึ่งมีฐานะเป็นธรรมเนียมอันดีงามที่จะชักนำภิกษุสงฆ์ให้ประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาแก่คนทั่วไปนั้น ค่อนข้างจะเปรียบเทียบให้เห็นได้ยาก เช่น การบัญญัติว่า "ภิกษุพึงทำความศึกษาว่าเราจักไม่ฉันทัน แลปลิ้น เราจักไม่ฉันทันตั้งจับ ๆ เราจักไม่ฉันทันเสียวริมฝีปาก เราจักไม่ฉันทันเสียวมือ เราจักไม่ฉันทันขอบ บาตร เราจักไม่เอามือไปอนจับภาชนะ"⁴¹ เป็นต้น ในพระวินัยภิกษุใดทำความผิดบัญญัติเหล่านี้ถือ

ว่าต้องอาบัติ แต่เนื้อหาในลักษณะนี้ค่อนข้างจะเปรียบเทียบกับกฎหมายได้ยาก ผู้วิจัยจึงมิได้หยิบยกมาเปรียบเทียบ ทั้งนี้เพราะมีเป้าหมายจะเปรียบเทียบกันในเรื่องสำคัญ ๆ เท่านั้น

ในการเขียนรายงานการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เปรียบเทียบแต่ละขั้นตอนมาโดยละเอียดทุกประเด็นแล้ว จึงมิได้สรุปเปรียบเทียบในท้ายบทอีก

